

Soltész Márton

Liszt Ferenc és a mitológia találkozása az éremművészetben

Liszt Ferenc, az ördögi tehetségű zongorista életéről mérhetetlenül sokat írtak a halála óta eltelt közel 125 év során, de magáról a „Liszt-titokról” már a művész életében tetemes anyag gyűlt össze. Szerény származása – miként Robert Schneider világhírű regényének (*Schlafes Bruder*) hőiséé – csak újabb okot szolgáltatott a személyét körülvevő konfabulációra és mitizálásra. Miként László Zsigmond megjegyzi *Az ifjú Liszt* című monográfiájában: „a romantika fényzomja és múltkultusza nem nyugodott bele, hogy legfényesebb képviselője egyszerűen – szegény emberek köréből emelkedett fel. A Liszt-család mögé ragyogó múltat konstruált.”¹

Lényegében e „balladai homály” eloszlatására született Békefi Ernő részletes családfakutatása a hetvenes évek elején, amely végre eredeti anyakönyvi dokumentumok alapján rajzolja fel a kiváló zenei fenomen felmenőit.² Gál György Sándor Liszt-regényében azután a Békefinél megismert családtagok jelennek meg – köztük Liszt György Ádám, az apai nagyapa.³ S ha már a huszadik században oly divatos életregényeknél tartunk – gondolok itt Barabás Tibor Mozart-, Zsigrai Júlia Erkel-, Barát Endre Donizetti- és Keszi Imre Wagner-regényére –, a legsikerültebb história talán Harsányi Zsolt *Magyar rapszódia*-ja, amely a Liszt-művek keletkezésének történetével is megismerteti az olvasót.⁴

A későbbiekben – noha külföldön kissé korábban, míg Magyarországon inkább csak a hetvenes évektől kezdődően – megjelentek a tudományos igényű tanulmányok, a hiteles biográfiák, az életmű elemzésére vállalkozó kis- és nagymonográfiák is. A nemzetközileg elfogadott alapmű – voltaképpen az első kötet (*The virtuoso years*) 1986-os (első) hazai megjelenése óta – egyértelműen Alan Walker háromkötetes munkája⁵; de nem télenkedett ezalatt a magyar Liszt-kutatás sem, hiszen szintén a '86-os évben látott napvilágot Legány Dezső *Liszt Ferenc Magyarországon* című mérvadó munkája, valamint Hamburger Klára *Liszt kalauza*. Eckhardt Mária – a Liszt-levelek jeles kutatója – már a hetvenes években információgazdag tanulmányt publikált *A Zeneakadémia Liszt Ferenc leveleiben* címmel,⁶ majd 1989-ben gondosan szerkesztett válogatásban adta közre a művész 1824 és 1861 közötti levelezését.⁷ Végül két képes kiadványt szükséges emlitenünk: Werner Füssmann és Mátéka Béla 1936-os,⁸ illetve Ernst Burger 1986-os⁹ dokumentum- és fotóköteteit.

Robert Schneider imént említett orgonavirtuóz hőiséé, Eliast nem csak a zenei tehetség köti össze Liszt Ferencsel, hiszen sorsuk is hasonlóan alakult. A korán jött világhír után a bayreuthi Wagner-ünnepségek árnyékában megtörtén tántorgó Franz, s a szerelmével álmát is elvesztő ifjú Elias ugyanúgy – magányosan és visszavonultan – végzik be életüket. Titkuk ettől még édes-keserűbb, még fenségesebb; életük regénnyé – végtelen dallammá – válik, titkos és szép, szomorú mesévé.

A jelen tanulmányban tárgyalt tizenegy éremkép méltó folytatója a magyar- és világkultúra Liszt-misztikájának, s ehhez eszközeit honnan is meríthetné máshonnan, mint az antik mitológiából. Liszt géniusszá nemesülése, egyéniségének szimbólummá válása, s egész életpályájának orfeikus-odüsszeikus, helyenként krisztikus allegorézise vélhetően két dologra vezethető vissza. Az egyik személyes sorsa, amely életművében is kifejezésre jut, az a tény tehát, hogy – Pándi Marianne szavaival – „személyisége csaknem érdekesebb, mint műve.”¹⁰ A másik a visszatérés örök motívuma, amely a kezdetektől fogva átítatja az egyes mitológiák, vallások és irodalmak – s így a legkülönbébb kultúrák – képzetköreit. Erről a visszatérés-toposzról a weimari Liszt-emlékházban járva Sütő András a következőket írja: „a gyermek, aki zongorázás közben mindig fölfele nézett, a dicsőség aranyáporában ugyanazzal a fejtartással egy távoli hangra kezd figyelni; Doborján, a bölcsőringató esztendők színhelye küldi minduntalan szeme elé az otthon képét. »Hirtelen a múltba képelem magam, s a szívemben tisztán és érintetlenül megtaláltam a gyermekkori emlékek kincseit.« Szinte vezeklésszerű a vágya, hogy batyúval a hátán járja be szülőföldje legelhagyatottabb vidékeit.”¹¹

*

Soltész Ferenc Gábor numizmatikus, a téma jó ismerője és többszörös előadója,¹² adatlapjain mintegy 330 különféle típusú érmet, plakettet tart nyilván. Ezek áttekintése után azt mondhatjuk: a művek körülbelül 90%-án a zeneszerző egymagában szerepel. Nem túl számottevő (31 darab) azon művek száma, amelyekben más alakokat is megmintáztak. Ez utóbbiakból tematikusan három csoport alakítható ki: az első érmein valós (valaha élt) személyek képét találjuk, a második és harmadik csoport érmein pedig mitológiai alakok, illetve anonim muzsikálók ábrázolásait.

A Liszt-érmek itt bemutatásra kerülő mintázoínál az antik mitológia hatását figyelhetjük meg, mégpedig két szellemcsoport (génuszok és múzsák), illetve egy kultuszteremtő félisten (Orfeusz) képzetköréhez kapcsolódóan. Soltész 2008-as előadásaiban ezek részletgazdag bemutatására vállalkozott – a mitologikus szimbólumok elemzésétől és értelmezésétől, az így fellelt jelentéseknek a Liszt-életművön történő kontextualizálásáig. A következőkben saját gyűjteményének tizenegy érmét mutatom be.

I.

Zseni, lángész, táalentum, génusz – e fogalmakon nagyjából ugyanazt értjük mindannyian: különleges szellemi képességekkel megáldott személyt. Társadalmunk génállományát és intelligencia-adatait vizsgálva – e témakörrel a legtöbbit talán Czeizel Endre foglalkozott. Írásaiban (*Genetika és társadalom*, 1977; *Sors és tehetség*, 1997) és előadásaiban olyan zeneszerzőket, költőket, festőket és tudósokat jelölt meg génuszként, mint Bach, Madách, Liszt, Petőfi, Bartók, Michelangelo és Einstein.

Ha nagy tömegű, válogatás nélküli alapsokaságon végzünk intelligencia-teszteket, akkor az értelmi képességeikről születő eredményeket – koordináta-rendszerben – egy Gauss-féle normális vagy harang alakú eloszláshoz közelítő görbével ábrázolhatjuk – mutatott rá Czeizel egy 1998-as kecskeméti előadásában.¹³ 85 és 115 IQ között vannak az átlagos képességűek, 70 IQ alatt az értelmi fogyatékosok. 130 IQ felett már magas értelmi képességről beszélünk, 175 IQ fölött pedig már génuszról. Beszédes adat, hogy ez 10.000.000 főből mindössze 3 főt jelent.

A génius az antik római mitológiában¹⁴ védőszellem, nemtő, illetve az itáliai népeknél olyan hatalom, mely az élet teremtésén és fenntartásán túl a nemzésnél és születésnél is jelen van. A géniusz határozza meg az újszülött majdani humán karakterét – jellemét, tehetségeit és sorsát. Miként a keresztény kultúrkörben az őrangyal, a pravoszláv kultúrkörben pedig a Damavoj (házi szellem), úgy a római hitvilágban a géniusz védelmezi az ember életét, otthonát egészen haláláig.¹⁵ Külön védőszellemet kaptak az egyes emberek, s külön a tárgyak, a kisebb-nagyobb földrajzi egységek.

A géniusok elődei az antik görög kultúra daimon- (démon) nevű szellemei.¹⁶ S amint azt Platon *Lakomájából* – Diotima szavai nyomán: „mert minden démon isten és halandó között áll”¹⁷ – jól tudjuk, a daimonok kezdetben az istenek kísérői voltak. Később amolyan alsóbb istenségek lettek, s hatalmukban állott természetfeletti erő ajándékozásával és megvonásával segíteni, illetve sújtani az embereket. Státuszuk ily módon köztes és átmeneti volt – istenek és emberek közt lett a helyük. Attribútumaik, s a legfelsőbb isteni szférával való viszonyuk alapján vélhetően az angyalok, arkangyalok és fejedelemségek rendje (a harmadik a háromszor hármass rendben) felel majd meg a daimonok csoportjának Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész, a görög egyházatya híres munkájában.¹⁸ Ficino már – *Lakoma*-kommentárjában – arról is beszámol, hogy bizonyos körülmények között a szellemek jóból gonosszá válhattak, és fordítva.¹⁹

Az asszíroknak szárnyas géniuszaik voltak; vélhetően innen ered a művészet jelképrendszerében máig használatos szárnyasember-ábrázolás, hiszen e korai segítség-szellemek ábrázolásai fennmaradtak az asszír paloták falain. A kabbala hetvenkét nevesített géniuszt tart számon; az iszlámban ugyanezeket a fenoméneket dzsinnek nevezik. Hamvas Béla *Az öt géniusz* című munkájának tanúsága szerint magyar géniusok is vannak, szám szerint öt – délnyugati, nyugati, északi, alföldi és erdélyi – amelyek meghatározzák az adott területen születettek karakterét.²⁰

Liszt Ferenc a nyugati géniusz hatókörében született; Hamvas hipotézise szerint az itt születettek civilizáltság, fejlődéseszmé, hétköznapi munkaétosz, szociális tagozottság, intenzív önművelés, ráció, folytonos tanulás, tevékenység, valamint praktikum és lojalitás jellemző. Liszt kalandos, feszültséggel teli életét ismerve sok ponton igazat adhatunk a jeles gondolkodónak.

*

1. Wittig, Hermann (1845–1882), 1880; átm. 21 mm, kétoldalas, vert bronzérem. A kiváló zeneszerző pályafutása során számos érmet kapott tisztelőitől, ám az 1880-as Hermann Wittig-remeket ő maga ajándékozta.²¹ Életrajzaiból tudjuk, hogy már 1865-ben, Rómában letett fogadalmával a kisebb papi rendek jogosultja lett. S amikor barátja, Hohenlohe herceg – albanoi püspök – javaslatára az albanoi káptalan 1879. október 12-én beiktatta tagjai sorába – mint tiszteletbeli kanonokot –, a káptalan minden tagja kapott egy-egy Wittig-érmet (kanonokok ezüstöt, beneficiáriusok bronzot) a jeles esemény emlékére.

Ezt az érmet – kissé metaforikusan – személyes géniusznak is nevezhetnénk, amely – a megtiszteltetésen túl – az adott papi személy számára spirituális összeköttetést is jelent az isteni rendekkel. Ezt az olvasatot erősíti a hátlap ábrázolásainak szimbolikája. A kagylóhangszer utalás lehet Hermész teknőclírájára,²² s ezzel párhuzamosan arra is, hogy muzsikusról mintázták, muzsikos az ajándékozó. Az őrangyal baljában az olajág

a bölcsesség, az Istenbe vetett hit jele, jobbában a babér a szellemi dicsőségé. A fent ragyogó csillag a Mindenható folyamatos jelenlétére utal, s egyben az angyal attribútuma is.

2. Jauner, Heinrich (1833–1912), 1901; 66x49 mm, kétoldalas, vert ólomplakett. Előlapján a fiatal Lisztet ábrázolja – a felirat szerint éppen harminc éves korában. A hátlapon található metaforikus kompozíció a „zene erejét” jeleníti meg – forrástartományként az állati természetet használva föl. Lehetséges – hangsúlyozta előadásában Soltész –, hogy a zene géniuszának muzsikájától megszelídült oroszlán a félisten Orfeusz mondájából származik. A plakett feliratát – „Inter ejusdem musae heroes” – meglehetősen nehéz értelmezni; Szabó András interpretációja szerint a magyar jelentés: „ugyanazon múzsza hősei között az elsőnek”.²³

3. Mayer, Rudolf (1846–1916), 1903, átm. 60 mm, kétoldalas vert ezüstérem. A hátlapon egy tengerparti sziklán ülő szárnyas női géniusz kezét óvón terjeszti ki egy – a viharos tengeren hánykolódó – vitorlás hajó fölé. A Tóth Árpád *Elégia egy rekettyebokorhoz* című költeményéből ismert művész=hajó metafora alapján a hánykódó vitorlás Liszt viharos életére is utalhat. Erőteljesen érvényesül továbbá a művészi szabadság, a művész ugyanis nőalakjának ábrázolásakor vegyesen alkalmazza a múzsák és a géniuszok attribútumait. Ugyan a géniusz szárnyas, mezítelen emberi (nő)alak, a kithara²⁴ és a diadém viszont a múzsák szignifikáns kellékei közé tartoznak. A vizeknek való parancsolás képessége szintén a múzsák sajátja, amely vízínimfa eredetükre mutat rá.

4. Reményi József (1887–1997), 1933; átm. 70 mm, kétoldalas, öntött bronzérem. Az 1932-ben alapított Liszt Ferenc Társaság – Dohnányi Ernő ötlete és áldozatos munkája nyomán – 1933 májusában rendezte meg az első Nemzetközi Liszt Zongoraversenyt. Nyertese, a Dohnányi-növendék, tizenkilenc éves Fischer Annie lett, akit ez a győzelem indított el a nemzetközi karrier útján.²⁵ A verseny körül meglehetősen hosszú sajtópolemia zajlott, amely megkérdőjelezte a zsűri döntését. Reményi József 1933-as bronz díjérme – térdelő, ég felé forduló, kinyújtott kezében a zene(iség)²⁶ szimbólumát, lírát tartó női géniusz-figurát ábrázol. Soltész Ferenc Gábor vélekedése szerint ezen aposztrofé gesztusával a géniusz a győztes művészt Isten kegyelmébe ajánlja.

5. Vincze Pál (1907–1994), 1961; átm. 57 mm, kétoldalas, vert ezüstérem. A géniusz-ábrázolások sorát Vincze Pál, az emigrációba kényszerült művész londoni érmével zárjuk. Az 1961-es ezüstérem Liszt születésének 150. évfordulójára jelent meg. A dinamikus ábrázolású géniusz már használja a szárnyait is, kitharával a kezében repül. Alatta két sorban hangjegykotta – vélhetően valamelyik Liszt-műből származó idézet.

II.

A mitologikus Liszt-ábrázolások második nagy csoportjába tartoznak a múzsza-képzetek különféle megjelenítései. A múzsák az antik mitológiában a költészet, a zene és a tánc ihlető szellemei voltak. Pontosabban kezdetben csak az ének védő istenasszonyai, akik dalra fakasztják a költőt – tehát elhintik lelkében a hősi ének magvát. Lakhelyük az Olympos volt, hiszen feladataik közé tartozott az is, hogy dalaikkal az isteneket szórakoztassák. Később a tánccal is kapcsolatba kerültek. Vezetőjük, a *Musagétész* Apollon volt. A mai múzsakép mögött feltételezhetően egy ősmúzsza áll, mely a hellén nép legrégebbi mondáiban és költeményeiben *mousa* néven szerepel. A szó e korai művekben dalt és zenét egyaránt jelent, ezen felül tudományt és művészetet általában, valamint az ezekre

való képességet, hajlamot és ihletet.²⁷ Ez az ősműzsa úgy fejlődik (sokasodik), miként a művészet ágai, kifejezőeszközei kialakulnak és gyarapodnak.²⁸

A műzsa alakja az idők folyamán egységesülni kezd, hivatása pedig mind inkább arra irányul, hogy védőn lebegjen a költői ihlet felett. Az egységes ősműzsa – mint tiszteletreméltó hagyomány – még sokáig tartja magát, különösen a vallásos poéták körében. Egyes írók azonban már három (Pausanias), négy (Cicero), hét (Tzetzes), nyolc (Platon), illetve kilenc (Hésiodos) műzsáról írnak. Pausanias *Görögország leírása*²⁹ című műve szerint a három titánműzsa Uranos (Ég isten) és Gaia (Föld istennő) nászából született (titánok és küklpszok mellett). Ezek sorrendben: Aoidé (dal, éneklés), Meleté (gyakorlás) és Mnémé (emlékezet); nevük a költői gyakorlat három *sine qua non*jára utalnak. A Zeus és Mnemosyne (az emlékezet istennője) nászából származó kilenc ifjabb műzsa (Clio, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsichore, Erato, Polyhymnia, Urania, Kalliope) képzete – úgy, ahogy Giulio Romano *Apollon, a Musagétész és a műzsák* című tizenhatodik századi freskóján megörökítette³⁰ – Hésiodos *Theogoniájából* származik.³¹

A műzsák öltözéke az ábrázolások többségén *chiton* és *himation*. A chiton a görögöknél a mai ingnek megfelelő ruhadarab volt: hosszúkás, négyszögletű lepel, amelyet kétrét hajtva úgy tekertek a test köré, hogy míg egyik oldala egészen zárva volt, a másik oldalon nyitott maradt, legfelül kapcsok tartották össze a két szélét, a csípő táján pedig öv szorította a testhez. Színe rendszerint fehér volt. Az ábrázolások némelyikén előfordul a színház kellékeinek – oroslánbőr, cothurnus – kölcsönzése is.

A műzsák legfőbb szimbóluma – mint már utaltunk rá – a lírafélék³² családjába tartozó antik hangszer, a khitara. A görög lírák többnyire héthúrúak voltak, ami egyben szimbolikus is, hiszen a hetes szám az égi harmóniát jelképezi – amennyiben a hét bolygónak felel meg. Ám még ennél is többről lehet szó, ha tekintetbe vesszük, hogy a görög hangrendszer maga is hétfokú, vagyis diatonikus.³³ A lírák megszólaltatása pengetéssel vagy ütögetéssel (plektrum), hangolásuk pedig hangológyűrűvel vagy hangolólucscsal történt. Talán kijelenthetjük, hogy az utókor világnézetében és művészetében a műzsák hatása olyannyira jelentőssé lett, hogy azt egyetlen mitológiai lény sem szárnyalhatta túl. Az alkotóművészek az ókortól kezdve tisztelték és ápolták a műzsák hagyományát, vetélkedtek kegyeik elnyeréséért. A kultusz alakulástörténetének kétségtelenül egyik csúcspontja volt az alexandriai korszak, amely létrehozta a Ptolemaioszok szemé fényét, a *múzeumokat*, amelyek elnevezése azután az egész világon a művészi és tudós gyűjtemények sajátja lett. Az alábbi három érem szimbolikája ezt a nagy múltú hagyományt idézi meg.

6. Reményi József (1887–1977); 1956; átm. 90 mm; kétoldalas, öntött bronzérem. Ez volt az 1956-os Nemzetközi Liszt Ferenc Zongoraverseny díjérme (nyertese Bächer Mihály). A hátlapon látható műzsa-figura arcát az ég felé emelő, félig térdeplő nőalak – közbenjáró vázamuza. Lepelszerű ruházata melleit szabadon hagyja, támaszkodó jobbáiban babérkoszorú, lenyúló balkezeiben kitharát tart. A verseny győztesét a neki szánt babérkoszorút felmutatva ajánlja az égiek jóindulatába.

7. Deutsche Numismatik GmbH., Frankfurt am Main; 1963; átm. 30 mm; kétoldalas, vert ezüstérem. A darab egy éremsorozat része, amelynek mottója: 'Nagy Zenészek – Great Musicians'. A Német Numizmatikai Társaság 1963-as emlékérmén a körirat kisebb filológiai hibával („NAGY ZENESZEK” – lemaradt ékezet) Lisztet a világ halhatatlan klasszikusainak arcképcsarnokába helyezi. A hátlapon a zene műzsája, Euterpe – hosszú chitonban, himationban. A nőalak bal kezében *auloszt*³⁴ tart.

8. Csontos László (1925–); 1986; átm. 107 mm; kétoldalas, öntött bronzérem. Csontos László érmének gipsztervét az 1986-os Liszt-jubileum kapcsán kiírt pályázatra adta be, majd később egy példányban ki is öntette. A hátlapon kitharát tartó, ülő múzsza szembenéző alakja került megmintázásra; chitonja testére simulva jól kirajzolja dús bájait. Haja a megszokott konty helyett szabadon hull vállaira. Alakjából a muzsikálásban elmerült szellem koncentrált nyugalma árad.

III.

A mitologikus Liszt-kompozíciók harmadik csoportja egy kultuszteremtő félisten, Orpheus alakja köré rendeződik.

Ez a különleges – az antik szerelmi eszmény szerinti hűséges és hisztérikus – személyiség a thrákok törzséből származott, akik Thrákia déli partvidékein tanyáztak, s rajongva tisztelték Dionüoszt és a Múzsákat. A legenda szerint Orpheus Oiagrosz folyamisten és Calliopé múzsza nászából született – kiváló énekesi és zenési képességekkel megáldva. Nevének jelentése bizonytalan, egyes értelmezések szerint „szép hangú”, más vélekedések szerint „szélvihar”. Mindenesetre művészetét oly mértékben fejlesztette tökélyre, hogy nemcsak az emberekre gyakorolt varázslatos hatást, de az erdei vadak is megszelídülve követték, sőt a monda szerint a „kövek ugrándozni, a fák és a virágok hajladozni kezdtek” hangja hallatán.

Személye több mondai cselekményszálhoz kapcsolódik. Először is tagja volt az aranygyapút megszerző argonauták csapatának; művészetével többször is segítségére lehetett társainak – ő adta az evezés ritmusát, dalával lecsillapította a háborgó tengert, megállította az ugráló sziklát, valamint úgy megszelídítette az aranygyapút őrző sárkányt, hogy Medea könnyedén elaltathatta. A visszaúton szép hangjával elnyomta a szirének csábító énekét, lólkosba való visszatérésük után pedig megírta fogadalmi költeményét, mellyel Jászon hajóját Poszeidonnak ajánlotta fel.

A – Simon István kései költeményében (*Bocsáss meg Eurydiké*) is megelevenedő – második epikus szál méltán a legismertebb. Ebben Orpheus leszáll az alvilágba, hogy visszahozza halott szerelmét, Eurydikét. Siratóénekeivel ugyanis nem csak Kerberoszt, de Hádészt és Perszeponét is elbűvölte, s az alvilág urai megengedték, hogy a halott kedves visszatérjen az életvilágba. Csupán egyetlen kikötésük volt: a lány útközben Orpheus mögött haladjon, s a férfi ne nézzen vissza rá, míg az élők földjére nem érnek. A szerelmes azonban képtelen uralkodni magán, visszatekint – még mielőtt kiérnének –, s ezzel végleg elveszíti kedvesét. Trencsényi-Waldapfel Imre lírai tolmácsolásában: Eurydiké eltűnt Orpheus szeme elől, „mint a füst, mely szerteoszlik a levegőben, többé nem látták egymást”. Az ittmaradt szerelmes „hét álló hónapon át siránkozott egy szikla alatt, a Strymón folyó elhagyott partján, és szomorú sorsát újra meg újra elénekelte, s énekére meglágyultak a tigrisek, megindultak a kemény tölgyfák.”³⁵

A fergeteges hatású dalnok haláláról is különféle szóbeszédék maradtak fenn.³⁶ A legtöbbit idézett szóhagyomány szerint a thrák bacchánsnők haragjukban gyilkolták meg, amiért csak a férfiakat avatta be mindabba, amit az alvilágban látott. Egy másik történetváltozat szerint thrákiai asszonyok tépték darabokra, mert halott kedvese emlékéhez olyannyira ragaszkodott, hogy végleg megvetette a többi asszonyok báját, s ezzel női hiúságukban sértette meg őket. Testét ezért darabokra tépve a folyóba dobták, fejét és hangszerét pedig a tengerbe.

A részleges sors-hasonlóságon túl Liszt Ferenc 1854. február 16-án, egy – Maria Pavlova nagyhercegnő születésnapjára rendezett – ünnepségen színpadra állított világhírű, három felvonásos Gluck-opera, az Orfeusz³⁷ kapcsán került közel az antik hős figurájához. Őt kérték meg ugyanis, hogy elő- és utójátékkal foglalja keretbe a művet. Az előjáték később önállósult, s így megszületett Liszt későbbi tizenkét szimfonikus költeményének negyedik darabja. Ám „Lisztet az Orfeusz-témában – meglepő módon – nem az alvilágot meghódító pásztor-félisten tragédiája ragadta meg, hanem az Orfeusz alakjában testet öltött jelkép: a művészet eszméje” – írja Pándi Marianne.³⁸ S vélekedését éppen Liszt saját sorai támaszthatják alá a legvilágosabban: „Ma, akárcsak egykor és mindörökké, Orpheusz, azaz a Művész feladata, hogy szétterjessze dallamainak hullámain, vibráló akkordjait, mint valami édes és ellenállhatatlan fényt, hogy bevonja vele az egymásnak ellentmondó elemeket, amelyek egymást tépik szét minden egyes ember és valamennyi társadalom kebelében.”³⁹

Orpheus művészi ábrázolásai több típusba sorolhatók. A vázaképek általában a görög héroszok jellegzetes öltözékében ábrázolták: chiton nélkül, köpenyben. Az 5. század második felében válik általánossá az a törekvés, hogy öltözéke (rókaprémes föveg, magas szárú csizma) tükrözze thrákiai származását. Az alsó-italiai vázaképeken ismét más Orfeusz jelenik meg: frígiai sapka, vállat takaró köpeny (melyet mellű kapcsol össze), a köpeny alatt talpig érő khiton, a derékon öv. Ami az egyes ábrázolásokban közös: Orfeusz mindig szép fiatal férfi; önállóan szinte soha nem látható, leggyakrabban vadállatok között, amint muzsikájával éppen szelídíti őket.

9. Beck Ö. Fülöp (1873–1945); 1925, átm. 74 mm, kétoldalas, öntött bronzérem. A (mai) Zeneakadémia alapításának 50 éves jubileumára készült érmén Liszt Ferencet, Erkel Ferencet és Mihailovich Ödönt – a Zeneművészeti Főiskola első három igazgatóját – mintázta meg.

10. Torff, Emil; 1911, átm. 60 mm, kétoldalas, vert bronzérem. Az érmén Orfeusz plektrummal pengeti kitharáját. Az előlapon – miként a legtöbb közös ábrázolást nyújtó kompozíción – az idős Liszt képe látható. Mindkét hátlap a vadaknak muzsikáló Orfeusz egy-egy újrafogalmazása. Csakhogy míg Beck törekedett az általánosan elfogadott „több vad” ábrázolására, addig Torffnál az egyetlen oroszán csupán a hagyomány megjelölésére szolgált. Mindkét alak arckifejezése az időn- és térenkívüliséget, az életvilágon túltra tekintést mutatja. Az ábrázolások eszközvilága lényegesen eltér az előzőekben leírt klaszszikus alaptípusoktól. A művészek az attribútumok közül csak a kitharát tartották meg, a ruházatra kevesebb gondot fordítottak. Beck például csupán egyetlen rövidke lepeldarabot helyez Orfeuszának ágyékára.

11. M. Grüber Leó (1911–1991); 1936, átm. 61 mm, kétoldalas, vert ezüstérem. Egy Liszt-dalosság alkalmából verték, a latin felirat által sugallt programhoz kapcsolódva – „Virulj Savaria!” – egy római öltözéket viselő Orfeuszt találunk. Az antik dalnok éppen kései utódjával, Tinódi Lantos Sebestyénnel fog kezét. Baljában líra helyett címeres botot tart, melyen – babér- és olajággal övezve – Szombathely város címerpajzsa látható.

*

A jelen munka elején idézett – *Az utolsó köntös* című – Sütő-esszéből származik a következő sor: „egy földrengésszerű dicsőség omlásai között kutatok valami otthoni jel után.”⁴⁰ Valami ilyesféle kutatás húzódik az éremművészi munka mögött is, ha az egy élő vagy

valaha élt személynek kíván felkérésre vagy saját, belső indíttatásra emléket állítani művével. Az itt felsorolt tizenegy érem mindegyike joggal nevezhető műalkotásnak – a kulturális hagyománnyal való teljes és bonyolult viszonyát tekintve, s a művészség, az intuíció értelmében egyaránt. „Művészi intuíció nélkül ugyanis – fogalmaz numizmatikai nagy-monográfiájában Káplár László – legfeljebb éremvésnök lehet egy ügyes kezű, igyekvő ember, de éremművésszé sohasem válhat.”⁴¹

Az irodalom Liszt-titka és a Liszt-érmek itt bemutatott csoportjának mitologizmusa oly módon fonódott össze, hogy egymás hagyománykészletére kölcsönösen utalva két (irodalmi és zenei) jelentéssík alkalmazásával egy harmadikat hoztak létre. Így emelték el Liszt Ferenc biográfiai-civil és alkotóművészi személyét egyaránt a magyar történelmi kultúra talajáról – személyét szimbólummá, életét allegóriává nemesítve, s tették azt a nagybetűs művészet immanens elemévé, toposszá lett figuráját pedig (a vadállatoknak éneklő) Orpheus, (a madaraknak muzsikáló, farkas szelídítő) Szent Ferenc, (az oroszán szelídítő) Dániel próféta, valamint Odüsszeusz és Krisztus alakjához hasonlatossá.

Liszt világban-való-léte tehát már csak művészetben-való-létként érhető tetten – éppen úgy, ahogy a mi Sütő Andrásunk meg is találta Weimarban –; személye pedig nem csak önsorsának, de a kultúra többi sorsképviseelőjéhez – a világirodalom örök karaktereihez – hasonlóan a kultúrafogyasztók lét-kulcsává lett. Hiszen a teljes és szép, vagy a feszült és tragikus végződésű életpálya egyaránt tanulságos és szórakoztató az olvasó, a néző, a hallgató számára; márpedig – Heideggerrel szólva – mi másért járulnánk a művészet asztalához, ha nem saját létezésünk (s így múltunk, jelenünk, jövőnk) teljesebb megértéséért, továbbá azért az élményért (Dilthey), örömért (Freud), vigaszért (Nietzsche), amelyet egyedül ez a különleges misztérium tesz lehetővé számunkra.

Soltész Ferenc Gábor 2008-as előadásait hallgatva, s később rendelkezésemre bocsátott jegyzeteit böngészve magam is megértettem valamit, amit pedig korábban (Káplár idézett művében) csupán szép, művészetelméletünkkel rokon gondolatnak találtam: „[a numizmatikában] testi kapcsolatban vagyunk a művel, érezzük és látjuk egyidejűleg anyagi mivoltát és eszmei mondanivalóját.”⁴² Innen nézve nem véletlen, hogy Soltész, az (eredeti szakmája szerint) alkotó-tervező mérnök, a történelem, az irodalom és az egyházi kultúra iránt kiapadhatatlan érdeklődéssel viseltető értelmiségi – ki ráadásul maga is gyűjtő –, a numizmatikában, az anyagság és formaiság, valamint a kulturális hagyomány e komplex szerveződésében talált rá szellemi hivatására.

*

Soltész Ferenc Gábor gyűjteménye közel 350 katalogizált, azaz filológiai apparátussal ellátott, digitális éremképből, illetve 32 – a numizmatikus saját tulajdonában lévő – Liszt-éremből áll. A tanulmányban megkezdett sorszámos leírási rendszert követve az alábbiakban bemutatjuk azt a további nyolc éremképet, amely a jelen lapszámban helyet kapott. Ezek mindegyike a gyűjtő tulajdonában van.

12. Sz. Egyed Emma, 1968, átm. 128 mm, kétoldalas, öntött bronzérem. A 25. Budapesti Nemzetközi Zenei Verseny – Liszt Ferenc Orgonaverseny díjérme. Az előoldali fiatal Liszt-portréhoz egy 1846-os Kriehuber metszet szolgált alapul.

13. Brunner, Willi Peter, 1985, átm. 50 mm, kétoldalas, vert, patinázott bronzérem. Az 1986-ös év kettős zenei ünnepet hozott a még megosztott Németországnak. Erre az évre esett a Nemzetközi Zenei Év mellett a Händel és J. S. Bach születésének 300 éves

évfordulója. A német Tecklenburger Numis-Contor érmének előlapján Dürer lanton játszó anygala, míg a hátlapra Liszt Ferenc, J. S. Bach, R. Schumann, C. M. v. Weber, Albert Lortzing, Georg F. Händel képmásai kerültek fel.

14. Józsa Bálint, 1981, átm. 100 mm, kétoldalas, öntött bronzérem. A Budapesti Nemzetközi Zenei Versenyek keretében öt évenként írják ki a Liszt–Bartók Nemzetközi Zongoraversenyt. Az 1981-es kiírásra készült vésetlen (biankó) díjérme a verseny névadóinak portréin kívül a zenei verseny emblémáját is megjeleníti.

15. Szódy Szilárd, 1936, átm. 93 mm, kétoldalas, öntött bronzérem. A Síklaki István alapította Ifjú Polgárok Lapja a diákság részére irodalmi, történelmi, matematikai, stb. pályázatokat írt ki, a nyerteseket neves szobrászművészek által mintázott érmeikkel jutalmazta. Az 1936-os díjérmet Szódy Szilárd készítette, két méretben, némileg eltérő megjelenéssel. A képen a nagyobbik díjérem látható.

16. Stiasny, Franz, 1911, 55x67 mm, egyoldalas, öntött bronzplakett. Az első, nemzetközileg is megünnepelt Liszt-jubileum 1911-ben volt, amikor a zeneszerző születésének századik, halálának huszonötödik évfordulóját ünnepelte a világ. Erre az alkalomra négy plakettet, érmet készített a neves bécsi éremművész, Franz Stiasny, közöttük ez az egyetlen magyar néviratú.

17. Gáti Gábor, 1986, átm. 100 mm, egyoldalas, öntött bronzérem. Gáti Gábor pályafutása során számos Liszt-témájú munkát készített. Az 1986-os Liszt-jubileumra több érmet is mintázott a Munkácsy-díjas művész, a közölt érem ezek egyike.

18. Herwig, Otto, 1986, átm. 38 mm, vert, patinázott bronzérem. A Numismatica Hungarica kiadványa, amely szintén az 1986-os Liszt-jubileumra jelent meg. A kiadót Kéthly Anna alapította 1956-ban New Yorkban; a műhely ma Németországban, Neulsenburgban működik. Kéthly elsődlegesen politikai indíttatású, főleg 1956-os témájú érmekeket adott ki, de kiemelkedő magyar személyek is bekerültek a programba. Az érem-sorozat tizenötödik érme a szóban forgó Liszt-érem.

19. Lebó Ferenc, 2003, átm. 42,5 mm, vert, tükrösített ezüstérem (31,1 g, 0.999 finomság). A Magyar Kereskedelmi Bank ezt az emlékérmét az általa támogatott Liszt Ferenc Kamarazenekar negyvenedik születésnapjára jelentette meg, immár a 21. szádban.

Utószó

Soltész Ferenc Gábor 1949-ben született Budapesten. Itt végezte alap- és középfokú iskoláit, majd 1971-ben gépgyártás-technológusi oklevelet szerzett a Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskolán. A numizmatikával való kapcsolata gyermekkoráig nyúlik vissza, hiszen már ekkor gyűjtögette a Horthy-filléreket, valamint a környező szocialista államok aprópénzeit. 1983-ban csatlakozott az Éremgyűjtők Egyesületéhez, elsősorban a gyűjtői társadalomba való beilleszkedés vágyával, majd 1985-től tagja a Magyar Numizmatikai Társulatnak is.

A nyolcvanas évek közepétől figyelme – a gyűjtés mellett – lassanként a filológiai aprómunka és a szintézisteremtő igényű katalógusszerkesztés felé fordult. Kezdetben azonban – megfelelő társak hiányában – egyedül kezdte vizsgálni előbb a 20., majd a 17. század magyar forgalmi pénzeit. 1986-tól – főként *Az Érem* című folyóirat hasábjain – rendszeresen jelennek meg kisebb-nagyobb közleményei (*Liszt Ferenc zsenijének adózó korabeli ajándékérmek*, 1991/1; *A pengőrendszer váltópénzeinek megteremtésére*

kiírt pályázat, 1996/2; *Liszt Ferenc érmek a nürnbergi Launer-verdeből*, 2006/2; „*Lelkeikkel visszaszálljanak*”: *Ajándék érem Liszt Ferenc 50 éves művészi jubileumára*, 2009/2;). 1988 – a találkozás Eckhardt Mária Liszt-kutatóval – meghozta a várva várt áttörést. Egy személyes hangvételű beszélgetés alkalmával Soltész Ferenc Gábor felajánlotta, hogy számba veszi és elrendezi a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont Liszt-érmek múzeumi leíró-kartonjait. A világhírű zeneszerző és muzsikusként éremábrázolásainak kutatásából végül több jelentős, sokat hivatkozott publikáció, valamint három előadás (Budapest, Szolnok, Szekszárd) anyaga született meg.

1991-ben, II. János Pál pápa magyarországi látogatása kapcsán fogant meg a szerzőben az elhatározás a látogatási érmek és adataik gyűjtésére, s kilenc évvel később ebből a vállalkozásból nőtt ki a numizmatikus első katalógus-kötete is (*II. János Pál pápa magyarországi látogatásainak érmei és plakettjei*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 2010). Jelenlegi kutatási témáját – amelytől a magyar királykoronázások érmeinek részletes és átfogó katalógusát remélhetjük –, a kétezres évek közepén a Romanovok, illetve IV. Károly koronázási ünnepségeiről és ezek éremábrázolásairól tartott előadások előzték meg.

Jegyzetek

¹ László Zsigmond: *Az ifjú Liszt (1811–1839)*. Zeneműkiadó, Budapest, 1962. 15. o.

² Békefi Ernő: *Liszt Ferenc származása és családja*. Zeneműkiadó, Budapest, 1973.

³ Gál György Sándor: *Liszt Ferenc életének regénye*. Zeneműkiadó, Budapest, 1979.

⁴ Harsányi Zsolt: *Magyar rapszódia*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986.

⁵ Alan Walker: *Liszt Ferenc I–III. [1. A virtuóz évek; 2. A weimari évek; 3. Az utolsó évek]* (ford.: Rác Judit, Fejérvári Balázs), Zeneműkiadó, Budapest, 1986–2003.

⁶ Eckhardt Mária: *A Zeneakadémia Liszt Ferenc leveleiben*. In: *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve*. (szerk.: Újfalussy József), Zeneműkiadó, Budapest, 1977. 18–68. o.

⁷ *Liszt Ferenc Válogatott levelei*. (vál., ford., jegyz.: Eckhardt Mária), Zeneműkiadó, Budapest, 1986.

⁸ Werner Füssmann – Béla Mátéka: *Franz Liszt*. Verlag von Julius Velß in Langensalza, Berlin, Leipzig, 1936.

⁹ Ernst Burger: *Eine Lebenschronik in Bildern und Dokumenten*. Hirmer Verlag, München, 1986.

¹⁰ Pándi Marianne: *Hangversenykalauz IV. Zongoraművek*. Zeneműkiadó, Budapest, 1980. 235. o.

¹¹ Sütő András: *Az utolsó köntös*. In: *uő: Nagyenyedi fügevirág*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 270. o.

¹² Soltész Ferenc Gábor a témában 2008-ban három előadást is tartott, kettőt a Liszt Ferenc Társaság budapesti, illetve szekszárdi, egyet pedig a Magyar Numizmatikai Társaság budapesti összejövetelén.

¹³ Czeizel Endre: *A művészi tehetség korai felismerése és fejlesztésének pedagógiai kérdései*. Elhangzott a IV. Művészeti Nevelési Kongresszuson, Kecskeméten, 1998. november 13-án.

¹⁴ A mitológiát érintő kérdésekben alapvetően a következő munkára támaszkodtam: Trencsényi-Waldapfel Imre: *Mitológia*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983.

¹⁵ Onnantól a házi Larokban élnek tovább a géniuszok. A Larok a halálban őrzik tovább a (halhatatlan) lelket.

¹⁶ Ismerjük a görög kultúra római adaptációját, tehát tudjuk, miként írta be a történelembe a – görögök elé – a római népet Vergilius, a kiváló ecloga-költő.

¹⁷ Platon: A lakoma. In: *Platon Összes művei*. (ford.: Magyaryné Techert Margit), Magyar Filozófiai Társaság, Budapest, 1943. I. 636. o.

¹⁸ Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: A Mennyei hierarchiáról. (ford.: Erdő Péter), In: *Az isteni és az emberi természetről*. (szerk.: Vidrányi Katalin), Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994. II. 213–258. o.

¹⁹ Marsilio Ficino: A szerelemről. (ford.: Imregyh Mónika), Arcticus Kiadó, Budapest, 2001.

²⁰ Hamvas Béla: *Az öt géniusz*. Európai Protestáns Szabadegyetem kiadása, Bern, 1985.

²¹ Vö.: Soltész Ferenc: *Az albanoi kanonok ajándékérme = Éremtani Lapok*, 1990. 3. szám, 10–12. o.

²² Hermész, az isteni követ neve és a hermeneutika, mint értelmező eljárás elnevezése közt szintén gyakran tételeznek fel etimológiai viszonyt.

²³ Az egyik kifejezést egy latin szótár szerint az „*inter eiusdem Musae aemulos*” formában eredetileg Gellius használta az ókorban. Csak persze a szavak sorrendje egy kicsit meg van kavarva. Az „*inter heroes*” jelenti azt, hogy a „hősök között”, az „*eiusdem Musae*” birtokos esetben van, s azt jelenti, hogy „ugyanannak a múzsának a”, a „*princeps*” sok mindent jelent (fejedelem, herceg stb), de itt egyszerűen csak azt, hogy „első”, „a legjobb” – írta kérdésemre Prof. Dr. Szabó András, a KRE-BTK Régi Magyar Irodalom Tanszékének vezetője egy 2008-as levelében. Segítségét ezúton is köszönöm.

²⁴ A múzsákat többnyire a lírafélék családjába tartozó hangszerrel, a kitharával ábrázolták. A hangszer megalkotója a pólyás Hermész isten, aki bátyjától lopott ökrök beléből hét húrt sodort és feszített egy általa megölt teknősbéka teknőjére. A hangszert azután a gyermek Hermész átengedte (fizetségképpen az ökrökért) erősöklű bátyjának, Apollonnak. Ez lehet a magyarázata annak, hogy miért lett az ókori görög zene kitharistikus ága Apollon isten kultuszának részévé. A kithara az eposz és az egyéni dal kísérelőhangszere lett. (Rekonstrukciók alapján később jelentéktelen hangerősségű és hangtartamú hangszerek minősítették.)

²⁵ Részletesebben lásd: Bónis Ferenc: *Dohnányi. Életrajzi vázlatok halálának 50. évfordulójára = Hítel*, 2010. 3. szám, 58. o.; valamint: Fischer Annie. (szerk.: Batta András et al.), *Klasszikus és Jazz Kiadó*, Budapest, 2002. 40–58. o.

²⁶ Lásd a költészetben fellelhető zeneiséget az irodalomtörténet, illetve -elmélet líra-fogalmában. Ehhez ajánlom: Kulcsár-Szabó Zoltán: *Metapoétika. Önprezentáció és nyelv-szemlélet a modern költészetben*. Kalligram Kiadó, Budapest – Pozsony, 2007.

²⁷ Az európai kultúrában a művészi kompetenciának a romantika zsenikultuszát megelőző legősibb formája ez.

²⁸ Vö.: Vojtech Zamarovsky: *Istenek és hősök a görög-római mondavilágban*. Háttér Kiadó, Budapest, é. n.

²⁹ Pausanias: *Görögország leírása*. (ford.: Muraközy Gyula), Pallas Stúdió, Attraktor Kft. közös kiadása, Budapest, 2000.

³⁰ Giulio Romano: Apollon, a Musagétész és a múzsák. Pitti palota, Firenze, 1534 után.

³¹ Hésiodos: Theogonia. Istenek születése. (ford.: Trencsényi-Waldapfel Imre), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

³² Líraféle hangszereken elsősorban az egy hangtestből, két karból és egy kereszttrúdból álló, keretes-húros hangszereket értjük, amelyeknek húrjai a hangtest és a kereszttrúd között feszülnek, mégpedig oly módon, hogy a hangtest rezgőlapja közel párhuzamos legyen a húrozat síkjával. A líra típusai: kithara, chelys (teknőclíra), barbiton, keret-hárfa.

³³ Ezen kívül léteznek 3, 4, 8, 10, 11 húros kitharák is.

³⁴ Az aulosz a legtöbb fordításban fuvalót jelent, hangszer-történetileg azonban sokkal közelebb áll a mai nádnyelvs fafúvósokhoz, például az oboához vagy a klarinéthoz.

³⁵ Trencsényi-Waldapfel: i. m. 70. o.

³⁶ Az antik mitológia az antikvitás emberének szájhagyományra épülő folklorisztikája. Ma már nyilvánvaló számunkra, hogy a lejegyzések csupán egyes változatok és értelmezések kanonizációját végezték.

³⁷ Gluck Orfeuszához lásd: Gál György Sándor: Új operakalauz. Zeneműkiadó, Budapest, 1978. I. 82–86. o.

³⁸ Pándi Marianne: Hangversenykalauz I. Zenekari művek. Zeneműkiadó, Budapest, 1980. 164. o.

³⁹ Liszt írását idézi, és felkéréséről is tudósít: Kelemen Judit: Liszt Ferenc szimfonikus költeményeinek irodalmi vonatkozásai = Zempléni Múzsza, 2006. 2. szám, 52–57. o.

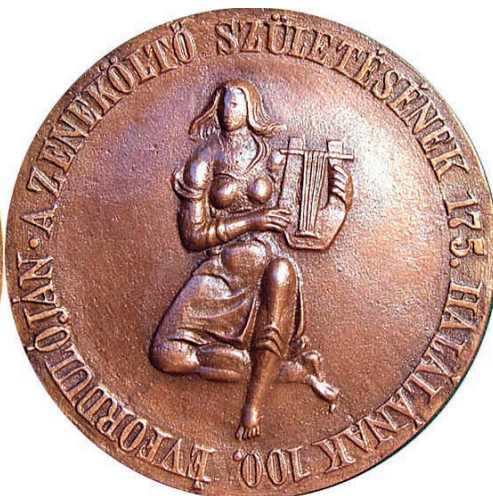
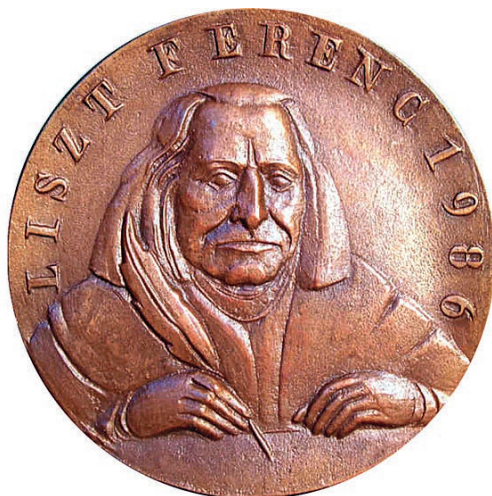
⁴⁰ Sütő: i. m. 269. o.

⁴¹ Káplár László: Ismerjük meg a numizmatikát! Pénzek – érmek – gyűjtők. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984. 195. o.

⁴² Uo.

Reményi József (1887–1997), 1933;
átm. 70 mm, kétoldalas, öntött bronzérem

Csontos László (1925–); 1986;
átm. 107 mm; kétoldalas, öntött bronzérem

Reményi József (1887–1977); 1956;
átm. 90 mm; kétoldalas, öntött bronzérem

Torff, Emil; 1911;
átm. 60 mm, kétoldalas, vert bronzérem

Brunner, Willi Peter, 1985;
átm. 50 mm, kétoldalas, vert, patinázott bronzérem

Mayer, Rudolf (1846–1916), 1903,
átm. 60 mm, kétoldalas vert ezüstérem

Józsa Bálint, 1981,
átm. 100 mm, kétoldalas, öntött bronzérem

*Deutsche Numismatik GmbH., Frankfurt am Main; 1963;
átm. 30 mm; kétoldalas, vert ezüstérem*

*Herwig, Otto, 1986,
átm. 38 mm, vert, patinázott bronzérem*